

Chłosta, Jan

Związki Mieczysława Orłowicza z Warmią i Mazurami

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 225-229

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Chłosta

ZWIĄZKI MIECZYŚŁAWA ORŁOWICZA Z WARMIĄ I MAZURAMI

Zainteresowanie Mieczysława Orłowicza (1881–1959)¹ Warmią i Mazurami sięga lat dziećdziesiątych XIX w., kiedy współtwórca krajoznawstwa i turystyki w Polsce uczęszczał jeszcze do gimnazjum w Jarosławiu. Jak pisał we wspomnieniach, impulsem ukierunkowującym jego pasję były lekcje geografii, podczas których nauczyciel nie potrafił odpowiedzieć na pytanie: gdzie znajduje się Warmia?² Potem Orłowicz związał się z Warmią i Mazurami bliżej. Zwiedzając w 1908 r. ziemie zaboru pruskiego, dotarł do Malborka, a pięć lat później, w 1913 r., z zamiarem wydania książki o tych ziemiach przemierzył wzdłuż i wszerz całe Prusy Wschodnie. W 1922 r. uzupełnił swoje wiadomości o regionie podczas krótkiego pobytu w Olsztynie. Owocem tych wizyt był *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii* wydany we Lwowie w 1923 r. Kontakty Orłowicza z Warmią i Mazurami zacieśniły się jeszcze bardziej po II wojnie światowej, kiedy wszedł w skład Komisji Ustalania Nazw Miejscowości na Ziemiach Odzyskanych, w tym także na Warmii i Mazurach, oraz kiedy jako radca do spraw turystyki w Ministerstwie Komunikacji wielokrotnie odwiedzał Olsztyn i okolice. Miał tutaj wielu przyjaciół, tak jak on zapalonych działaczy na polu turystyki, współpracujących z nim jeszcze przed rokiem 1939. Należał do nich Aleksander Zubelewicz (1890–1956)³, ówczesny kierownikiem Wydziału Komunikacji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, a równocześnie *spiritus movens* olsztyńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

W niniejszym artykule, który ma do pewnego stopnia charakter okazjonalny – 4 października 2009 r. upłynęła pięćdziesiąta rocznica śmierci Mieczysława Orłowicza – zostaną omówione jego działania związane z turystycznym zagospodarowaniem Warmii i Mazur bezpośrednio po 1945 r. oraz opracowywanymi przez niego przewodnikami i wydawnictwami turystycznymi o regionie.

Po II wojnie światowej Mieczysław Orłowicz odegrał ważną rolę w organizacji turystyki na Warmii i Mazurach. Jako radca Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji odwiedzał region wielokrotnie. Z wcześniejszych wizyt i wędrowek lepiej znał tę ziemię – jej walory i możliwości turystyczne – niż niejeden miejscowy działacz i urzędnik. Właśnie dzięki Orłowiczowi 12 kwietnia 1946 r. zwołano pierwszą konferencję w Olsztynie, z udziałem wojewody dr. Zygmunta Robla, poświęconą możliwościom aktywizacji turystycznej regionu. Jego przyjazd został zapowiedzia-

¹ Zob. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków 1979, ss. 213–214.

² M. Orłowicz, *Moje wspomnienia turystyczne*, Wrocław 1959, s. 51.

³ T. Oracki, *Twórcy i działacze kultury w województwie olsztyńskim w latach 1945–1970*, Olsztyn 1975, ss. 209–210; por. J. Chłosta, *Słownik Warmii*, Olsztyn 2002, s. 438.

ny przez miejscową prasę⁴, a w sprawozdaniu z konferencji, której przewodniczył, prezentowany był jako wybitny polski uczony. W zagajeniu Orłowicz zwracał uwagę na możliwości znacznego zwiększenia liczby turystów pragnących spędzić urlop nad jeziorami. W dyskusji mówiono o stanie ośrodków wodnych w Giżycku i Ełku, o przygotowaniu domów wczasowych w Mikołajkach, Węgorzewie i Mrągowie, wskazywano na Frombork jako obiekt o dużej wartości historycznej. Wiele miejsca „poświęcono sprawom propagandy turystyki, tzn. opracowaniu i wydaniu przewodników, pocztówek, wykazujących piękno ziemi, lasów i jezior oraz konieczności upowszechnienia turystyki i wczasów pracowniczych na Mazurach i Warmii. Ustalono, że jeden z przewodników ma być poświęcony jeziorom mazurskim, zaś drugi – terenom warmińskim, ich przyrodzie, zabytkom kulturalnym i historycznym”. Jak podano w konkluzji: „Konferencja niewątpliwie poruszy z martwego punktu niezmiernie aktualną sprawę turystyki w naszym województwie”⁵. Wprawdzie do wydania oddzielnych przewodników dla Warmii oraz poświęconego Mazurom nigdy nie doszło, ale w Olsztynie powstały dwa ośrodki krajoznawczo-turystyczne. 20 maja 1946 r. założono oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, powstał też Warmińsko-Mazurski Związek Turystyczny utworzony przez grupę pracowników Biura Podróży „Orbis”. Wszystko wskazuje na to, że Mieczysław Orłowicz bardziej wspierał oddział PTK, w którym szczególną aktywność wykazywał Aleksander Zubelewicz, który został wiceprezesem zarządu oddziału PTK. Pozwoliło mu to na powierzenie wielu działań w zakresie turystyki społecznemu aktywowi, skupionemu w towarzystwie.

Olsztyńska wizyta Orłowicza w 1946 r. zaowocowała jeszcze innymi ważnymi inicjatywami w zakresie zagospodarowania turystycznego Warmii i Mazur oraz promocji regionu w kraju. Związane to było z zapewnieniem specjalnych środków finansowych na odnowienie w krótkim czasie aż osiemnastu poniemieckich schronisk turystycznych. Wszystkie znalazły się w gestii oddziału PTK. Oprócz Olsztyna, znajdowały się one m.in. we Fromborku, Kętrzynie, Lalce nad Jeziorem Łańskim, Mikołajkach, Mrągowie, Ornecie, Orzyszu, Pasłęku, Piławkach koło Ostródy, Pisz, Rucianem i Węgorzewie⁶. Pod względem liczby schronisk województwo olsztyńskie zdecydowanie przodowało w kraju. Należy sądzić, że to Orłowicz zdołał wystarać się o specjalne środki w Ministerstwie Komunikacji na ich renowację. Pieniądze ministerstwo przekazywało na konto Wydziału Komunikacji Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, którego pracownicy nadzorowali przeprowadzenie niezbędnych prac.

Orłowiczowi region zawdzięczał wyjątkowo szeroką prezentację na wystawie objazdowej poświęconej Ziemiom Zachodnim i Północnym – „Piękno Ziem Odzyskanych w fotografii”. Słonił on do przyjazdu do Olsztyna 1 lipca 1946 r. swego przyjaciela, wybitnego fotografa Jana Bułhaka, który wieloma swoimi zdjęciami wypełnił ekspozycję. Mniej więcej po roku wystawę zaprezentowano we wszystkich większych miastach w kraju. Obejrzało ją ponad 100 tys. osób. W Olsztynie wystawę uzupełniono interesującymi zdjęciami, będącymi plonem konkursu fotograficznego Warmińsko-Mazurskiego Towarzystwa Turystycznego⁷. Orłowicz wpłynął na powołanie 23 września 1946 r. przez dr. Zygmunta Robla Wojewódzkiej Komisji Turystycznej jako organu doradczego i opiniotwórczego wojewody w sprawach turystycznych w celu zapewnienia koordynacji pracy wszystkich czynników rządowych, samorządowych, społecznych i gospodarczych na terenie województwa⁸.

⁴ *Konferencja turystyczna*, Wiadomości Mazurskie (dalej: WM), 1946, nr 83 z 10 IV.

⁵ *Przed sezonem turystycznym. Konferencja w Urzędzie Wojewódzkim*, WM, 1946, nr 91 z 17 IV.

⁶ W. Skowron, *Czy można było więcej dokonać? Powojenne lata działalności PTK w latach 1945–1950*, w: *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego*, pod red. W. Skowron i J. Umińskiego, Warszawa 2006, ss. 124–125.

⁷ *Ibidem*, s. 93.

⁸ W. Ogrodziński, *Śladami Mieczysława Orłowicza (Od krajoznawstwa do zorganizowanej turystyki)*, w: *Olsztyn 1945–2005. Nauka i Kultura*, pod red. S. Achremczyka i W. Ogrodzińskiego, Olsztyn 2006, s. 82.

Mieczysław Orłowicz odwiedzał Warmię i Mazury zarówno jako przewodnik, jak i prowadzący kursy szkoleniowe dla pracowników administracji. Występował też z prelekcjami na zainicjowanych przez Instytut Mazurski i filię Uniwersytetu Mikołaja Kopernika krajoznawczych wykładach powszechnych w sali Liceum Męskiego przy ul. Mickiewicza⁹. W lipcu 1947 r. wziął udział w pięciodniowym objeździe krajoznawczo-naukowym obiektów turystycznych województwa olsztyńskiego zorganizowanym przez Ministerstwo Komunikacji¹⁰. Objazd miał charakter promocyjny. Z miejscowych organizatorów turystyki uczestniczyli w nim: kurator okręgu szkolnego Stefan Kotarski¹¹, działacze oddziału PTK Jan Bohucki¹², Władysław Muzolf¹³, Aleksander Zubelewicz, prezes Spółdzielni Wydawniczej „Zagon” Władysław Wach¹⁴. Orłowicz wykorzystywał tego typu wyjazdy do uzupełniania przewodnika turystycznego po Warmii i Mazurach, który został wydany w 1952 r.

Bibliografia załączona do wspomnień Orłowicza wykazuje, że jest on autorem 102 przewodników turystycznych¹⁵. Wśród nich znalazło się siedem oddzielnych opracowań o Warmii i Mazurach. Na szczególne wyróżnienie zasługuje wydany we Lwowie w 1923 r. *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii*. Książka dedykowana „Eugeniuszowi Romerowi znakomitemu geografowi, niestrudzonemu obrońcy polskich kresów, autorowi monumentalnego dzieła *Polacy na kresach Pomorskich i Pojeziernych* w dowód uznania dla Jego pracy i zasług”¹⁶ miała się ukazać nakładem kijowskiej oficyny Eugeniusza Starczewskiego w serii „Podróżnik Polski”, ale na przeszkodzie stała wojna. Wiosną 1920 r. autor podjął rozmowy z działaczami Mazurskiego Komitetu Plebiscytowego na temat edycji przewodnika, ale nie doprowadziły one do druku książki. W tym czasie, aby zapoznać najszerze kręgi społeczeństwa w kraju z problemami, z jakimi boryka się polska ludność Mazur i Warmii, z pięknem pojezierza, wartościami i znaczeniem obu regionów dla Polski, wygłaszał liczne pogadanki tak w Warszawie, jak i w innych miastach Polski. Honoraria przeznaczał na działalność polskich organizacji plebiscytowych¹⁷. Ostatecznie wciąż uzupełniany tekst wydała „Książnica Polska” we Lwowie dzięki subwencji Ministerstwa Robót Publicznych, w którym Orłowicz był zatrudniony jako starszy referent w dziale turystyki. Jak na owe czasy, dzięki zawartym w niej wiadomościom geograficznym, statystycznym, etnograficznym i historycznym, była to książka niezwykła. Stanowiła do pewnego stopnia rodzaj skróconej monografii Warmii i Mazur¹⁸. We wstępie autor podał podstawową bibliografię na temat Prus Wschodnich, z publikacjami w języku niemieckim i polskim. Czerpał z literatury niemieckiej, bo polska była zbyt uboga, a jednocześnie umiał w niej wydobyć rzeczy najważniejsze. W prze-

⁹ B. Łukaszewicz, *Olsztyn 1945–1985. Zapis czterdziestolecia*, Olsztyn 1987, s. 83. M. Orłowicz wygłosił 11 I 1948 r. odczyt na temat „Warmia i Mazury jako teren turystyczny”.

¹⁰ W. Ogrodziński, op. cit., s. 93.

¹¹ T. Oracki, op. cit., ss. 91–92.

¹² Ibidem, s. 34.

¹³ Ibidem, s. 117.

¹⁴ J. Chłosta, *Ludzie Olsztyna*, Olsztyn 2003, s. 128.

¹⁵ Bibliografia prac Mieczysława Orłowicza w opracowaniu J. Lenartowicza, K. Tynickiego i T. Różyckiej, w: M. Orłowicz, *Moje wspomnienia*, ss. 633–669.

¹⁶ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii z 85 ilustracjami w tekście*, Lwów–Warszawa 1923, s. 5.

¹⁷ [E. Sukertowa-Biedrawina], *Mieczysław Orłowicz*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1959, nr 3, s. 384; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Warszawa 1983, s. 205.

¹⁸ W 2000 r. w wydawnictwie z okazji dziewięćdziesiątej rocznicy wydrukowania pierwszego numeru „Ziemi” na ss. 77–86 został zamieszczony fragment części historycznej *Ilustrowanego przewodnika po Mazurach Pruskich i Warmii*.

wodniku znalazły się więc materiały zaczerpnięte z wykazu zabytków wschodniopruskich Adolfa Boettichera z lat 1893–1899, z bogato ilustrowanego opracowania Richarda Dethlefsena. Dobór materiału był trafny i rzetelny. Dotarł również do słownika nazw miejscowych Wojciecha Kętrzyńskiego oraz *Geografii polskiej Warmii* ks. Walentego Barczewskiego. Zgromadzony materiał Orłowicz wykorzystywał w kolejnych opracowaniach, m.in. w *Mazowszu pruskim pod względem krajobrazowym* opublikowanym w 1926 r. w „Polsce Zachodniej” oraz w wydawnictwach drukowanych po 1945 r. – *Geografii turystycznej Ziem Zachodnich i Północnych Polski* (1948), przewodniku napisanym wspólnie z Józefem Kołodziejczykiem *Pojezierze warmińsko-mazurskie* (1952) oraz innych opracowaniach¹⁹. Zarówno pierwszy przewodnik, jak i kolejne opracowania Orłowicza wyróżnia zawartość i przejrzystość podanych informacji. Autor nie ograniczał się do źródeł drukowanych, w większości swoich przewodników opierał się na bezpośrednich studiach w terenie. Przed opracowaniem przebywał osobiście niemal każdą proponowaną trasę wycieczki, przez co jego opisy nabierały walorów nowości i oryginalności. Wzbogacał je również wieloma informacjami praktycznymi, np. na temat funkcjonowania komunikacji kolejowej i autobusowej, możliwościach wyżywienia i miejscach noclegu. Dotyczy to zarówno niewielkich broszurek prospektowych, napisanych przez Orłowicza, ale wydanych anonimowo, informujących o warunkach spędzenia urlopu nad jeziorami mazurskimi, jak i tych obejmujących szersze zakresy tematyczne. Wiele tekstów Orłowicza zostało zamieszczonych w czasopismach, m.in. „Ziemi”, „Turyście”, „Wędrowcu”, „Turystyce w Polsce” oraz w wydawnictwach zwartych, m.in. w dwutomowym *Słowniku geografii turystycznej Polski* (wydanym w 1956 i 1959 r. pod redakcją Marii Ireny Mileskiej). Orłowicz przygotował projekt tej edycji, wszedł w skład Komitetu Redakcyjnego i był jednym z trzydziestu ośmiu autorów haseł związanych z Warmią i Mazurami. Chociaż poszczególne hasła w *Słowniku* nie zostały podpisane, to nietrudno wskazać autorstwo opisów warmińskich i mazurskich miast, wsi, jezior, zawierają bowiem określenia wyjęte z *Ilustrowanego przewodnika po Mazurach Pruskich i Warmii*. Nadzwyczajne walory tej ostatniej książki polegały na tym, że ktokolwiek w latach międzywojnia wybierał się do Prus Wschodnich, musiał sięgnąć po tę publikację. Korzystał z niej Melchior Wańkowicz przed swoją wyprawą w 1935 r. oraz Władysław Ogrodziński, który w 1978 r. napisał: „Śmiem twierdzić, że od 1923 roku nie ukazał się dotąd bogatszy pod względem informacyjnym przewodnik turystyczny po naszym regionie. Jeździłem z tym informatorem w kieszeni tuż po wojnie i z roku na rok przekonywałem się, że noszę ze sobą bezcenną encyklopedię krajoznawczą. Nawet format książki odznaczał się wzorową poręcznością. Orłowicz pozwalał dotrzeć do tego co ostało się z kataklizmu wojny, objaśniał co padło pastwą zniszczenia, co zmieniło przeznaczenie w nowych warunkach”²⁰. Wyjątkowość tego przewodnika zdecydowała o jego reedycji w 1991 r. Przez wielu uznany został za przewodnik warsztatowo doskonały²¹.

¹⁹ M. Orłowicz, *Mazowsze pruskie pod względem krajoznawczym*, Polska Zachodnia, R. I, 1926, ss. 77–108; idem, *Geografia turystyczna Ziem Zachodnich i Północnych Polski*, t. 1, Warszawa 1949, ss. 202–258; idem, *Kanał Elbląsko-Ostródzki. Zachodnie Jeziora Mazurskie. Trasa czasów krajoznawczych*, Warszawa 1950; idem, *Wielkie Jeziora Mazurskie. (Na trasach czasów krajoznawczych)*, Warszawa 1950; [M. Orłowicz, E. Menclewski], *Zwiedzajcie Warmię i Mazury*, Warszawa 1949; M. Orłowicz, J. Kołodziejczyk, *Pojezierze Warmińsko-Mazurskie. Przewodnik turystyczny*, Warszawa 1952.

²⁰ W. Ogrodziński, *Warmii i Mazurom bliski*, Warmia i Mazury, 1978, nr 12, s. 26.

²¹ Można mieć zastrzeżenia do historyków za pośpiech przy opracowaniu wznowienia, że nie wszędzie dokonali uzupełnień tekstu Orłowicza bądź koniecznej aktualizacji, m.in. na s. 17 nie zauważyli, że autor pominął jeden z powiatów mazurskich – Olecko – należący do rejencji gabińskiej; na s. 33 nie sprostowali pomyłki autora, który napisał, że w 1772 r. Warmia została podzielona na cztery powiaty, zamiast na dwa – Braniewo i Lidzbark, i taki stan trwał przez czterdzieści sześć lat – do 1818 r., kiedy utworzono powiaty: Olsztyn i Reszel; na s. 79 przy Karolewie koło Kętrzyna można było dodać, że po 1945 r. w budynkach zakładu dla epileptyków utworzono szkołę rolniczą; na s. 266 zabrakło informacji, że szczegółowo opisywany kościół w Szalimii został w ostatniej fazie II wojny światowej zniszczony.

*

Mieczysław Orłowicz był czynny jako zapalony turysta do ostatnich dni swego życia. Odszedł jakby z posterunku, bo przez całe życie wykazywał nadzwyczajną sprawność fizyczną i odporność na trudy terenowe oraz kaprysy pogody. W maju 1959 r., na kilka dni przed śmiercią, napisał: „oceniam moją turystykę pieszą społeczną, tj. na czele wycieczek na 140 tysięcy kilometrów”²², pokonał więc trasę równą trzykrotnej długości równika! Organizował zbiorowe wycieczki do wszystkich zakątków kraju, w tym także na Warmię i Mazury. Rzadko chodził sam, nie lubił samotnych wędrówek. Chętnie wędrował w gromadzie, niekiedy nawet licznej, i zawsze pełnił w niej rolę kierowniczą. Do pośmiertnie wydanych wspomnień, jako jeden z aneksów dodano zarys programu jednej z sierpniowych wycieczek wakacyjnych na Warmię i Mazury (4–25 sierpnia 1957 r.), która rozpoczęła się w Suwałkach, a zakończyła w Elblągu. W programie zawarł syntetyczne opisy obiektów przewidzianych do zwiedzenia i jak zawsze – alternatywne propozycje zmian w razie niepogody lub innych przeszkód. Sierpniowe wycieczki odegrały w życiu Mieczysława Orłowicza niezwykle ważną rolę, stanowiły ważną część jego życia, układając się w osobliwe cykle: wycieczki okresu młodości, wycieczki „na Słowacznę”, wreszcie cały ciąg wędrówek sierpniowych z lat 1946–1959. W sumie poprowadził aż dwadzieścia dziewięć takich wypraw, wszystkim nadając własny, niepowtarzalny styl. Przyświecał im cel nadrzędny: „osiągnąć zadowolenie z poznania kraju, dostrzegać jego piękną różnorodność i czerpać z tego radość”²³.

O Orłowiczu Emilia Sukertowa-Biedrawina napisała, że „przywiązanie swe do Ziemi Mazurskiej i Warmińskiej zachował do końca życia. Utrzymywał kontakt z Instytutem Mazurskim, korzystał z jego gościny i księgozbioru”²⁴. Pamięć w Olsztynie o Mieczysławie Orłowiczu pozostanie dzięki opracowanym przez niego przewodnikom turystycznym, a także ulicy w dzielnicy Nagórki, której stał się patronem w 1983 r. Dwa lata później 26 czerwca 1985 r. w dzielnicy tej umieszczono tablicę pamiątkową poświęconą Orłowiczowi, według projektu artysty plastyka Zofii Hudyki. Dłuższe wspomnienie o Orłowiczu wygłosiła wówczas Anna Andrusikiewicz, olsztyńska działaczka PTTK, nazywając go „przyjacielem Warmii i Mazur”, który wskazywał drogi poznania i zawsze życzliwie odnosił się do olsztyńskich działań związanych z turystyką.

²² M. Orłowicz, *Materiały biograficzne w związku z jubileuszem 40-lecia pracy w polskiej placówce urzędowej państwowej opieki nad turystyką 30 VI 1919 – 30 VI 1959*, w: idem, *Moje wspomnienia turystyczne*, s. 555.

²³ T. Kowalik, *Wycieczki sierpniowe Mieczysława Orłowicza*, Warszawa 1989, s. 9.

²⁴ [E. Sukertowa-Biedrawina], op. cit., s. 384.